

Piros a vér a pesti utcán

Bartha Ákos: *Véres város. Fegyveres ellenállás Budapesten, 1944–1945*

Jaffa Kiadó, 2021

Bartha Ákos kutatásai növekvő sugarú koncentrikus körként illeszkednek egymásba. Pályakezdőként a népi írók mozgalmát vizsgálta, doktori disszertációját Ujszászy Kálmán sárospataki faluszemináriumáról írta, innen jutott el a 2019-ben megjelent Bajcsy-Zsilinszky Endre nagy-monográfiához.¹ Egy interjúban a kérdésre – „Most, hogy ezt a hatalmas munkát lezárta, miről fog szólni a következő kutatása?” – a magyar ellenállás 1944-es átfogó történetét jelölte meg.² Vélhetően ennek a tervezett műnek az első része, egyben legfontosabb fejezete a 2021 őszén megjelent *Véres város*, a fegyveres ellenállás budapesti krónikája. Kutatásainak belső logikája szerint Bartha alighanem a vidéki ellenállás, továbbá a német megszállás, illetve a hazai kommunisták mozgalom mozaikjaival kiegészítve írja majd meg a magyar ellenállás átfogó történetét. Ezt a feltételezést valószínűsíti a *Véres város* pozitívista, adatoló előadásmódja, a következtetések visszafogottsága. Lényegében a könyv záró fejezetében (*Ének a semmiről?*) veti fel és válaszolja meg a témakör néhány általános, elvi, módszertani kérdését.

- 1 L. többek között *Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai*, 2013; *Populizmus, népiség, modernizáció. Fejezetek a közép-kelet-európai politikai gondolkodás 20. századi történetéből*. Bp., 2017, MTA Történettudományi intézet; *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. Bp., 2019, MTA Történettudományi Kutatóközpont/Történettudományi Intézet.
- 2 *Ki volt igazából Bajcsy-Zsilinszky Endre?* Veszprémy László Bernát interjúja Bartha Ákossal. *Mandiner*, 2019. április 27.

Bajcsy-Zsilinszky Endre életútjának feldolgozása tálcán kínálta Barthának a témát: a politikus az aktív ellenállás legkövetkezetesebb híve volt a második világháború idején. Érdemes emlékezetünkbe idézni néhány gondolatát. „Magyarországnak minden politikai, jogi igazságával és katonai erejével szembe kell szállnia nem egy esetleges német megszállás kísérletével, hanem még egy német katonai átvonulással is.”³ Komoly angolszász biztosíték híján is vállalni kell „az elháríthatatlan kockázatokat”, mert egy elhamarkodott kiugrás is jobb az elmulasztott utolsó lehetőségénél.⁴ Amellett érvelt, hogy „akkora és olyan Magyarországot mondhatunk magunkénak, amekkorát és aminőt az utolsó számunkra megnyílt alkalommal a magunk erőfeszítésével, a magunk véráldozata árán kiharcolunk”.⁵ „Magyarország sorsa két tényezőtől függ. Mekkora erkölcsi, politikai, katonai erőt tudunk felmutatni a magunk évezredes dunai hivatásának és függetlenségének szolgálatában, illetve mennyire tudjuk igazolni a magyar emberséget az embertelenség és az elvadultság korszakában.”⁶

Az ellenállás témájához Bartha Ákost tehát Bajcsy-Zsilinszky kutatásai vezették, a témát vonzóvá a történelmi helyzet *liminalitása* tette: „Míg ugyanis a második világháború, a holokauszt vagy éppen a honi szélsőjobboldal története ma már alaposan kutatott területnek számítanak, a ma-

3 Idézi Bartha, 2019, 431.

4 Uo. 432.

5 Uo. 464.

6 Uo. 397–398.

gyarországi ellenállásra, a benne fellelhető liminalitásokra annak ellenére nem jutott figyelem, hogy az újabb nemzetközi szakirodalomban éppen ezek a »határ-átlépők« és velük a kollaboráció-kooperáció-ellenállás összetett jelenségei kerültek előtérbe.⁷

A liminalitás fogalmát az antropológusok kezdték használni, e műszóval a „következő struktúrát” megelőző „átmeneti folyamatokat” jellemzik. Olyan határhelyzeti állapotokat, amikor a társadalmi hierarchiák ideiglenesen feloldódnak, egyes tradíciók folytonossága megkérdőjeleződik, az addig biztosnak hitt struktúrák kétségessé válnak. Ezekben a liminális időszakokban a korábbi rend felbomlása olyan bizonytalan, s egyúttal fluid, képlékeny helyzeteket eredményez, amelyek lehetővé teszik egy új állapot megszilárdulását.⁸

Az 1945-ös új világregend legfontosabb ideológiai sarokpontja az antifasizmus lett. Bartha Ákos így ír erről: „Nyugat-Európában ezért az ellenállást felnagyították, a kollaborációt elhallgatták, míg a vasfüggöny keleti oldalán egyfajta »szovjetizált« üdvtörténet dominált évtizedeken át. Ez utóbbi – ideológusok által kanonizált – mesterelbeszélés a kommunista »vonal« által vezetett, töretlen antifasiszta harcról szól.”⁹

A szerző számba veszi a hazai ellenállás formáit (szellemi, adminisztratív, politikai vagy fegyveres rezisztencia), ideológiai hátterét (cionisták, konzervatívok, legitimisták, liberális demokraták, munkásmozgalmiak, radikális jobboldaliak) és motivációit (fajvédő, svábellenes, a szociális és nemzeti forradalmat hirdető nyilas-

mozgalom iránti arisztokratikus ellen-szenv, antifasizmus stb.). Látjuk, az antifasizmus és az ellenállás nem egybevágó jelenség, az utóbbi a tágabb fogalomkör. A német- és nyilasellenesség nem feltétlenül antifasiszta ideológián alapult. Sokan fajvédők voltak, a háborúból való kiugrás érdekében, a nyilas hatalomátvétel után német- és nyilasellenességük felülírta antiszemitizmusukat. Kommunisták vezette töretlen antifasiszta harcról nem beszélhetünk.

A Moszkvából hazatért magyar kommunista vezetők éppen ezért (is) tudatosan mellőzték a háború előtti és alatti nemzeti elkötelezettségű németellenes ellenállást. Az állami szervek mellett az egész magyar népet felelőssé tették a törtétekért. A Horthy-korszakot mint rendszert a náci utolsó csatlósaként átkozták ki, a civil szférát pedig az a vád érte, hogy tétlen szemlélte a népirtást, a fasizmussal és a nemzetiszocializmussal szemben nem tanúsított ellenállást, ellentétben a szovjet, szlovák, jugoszláv partizánmozgalmakkal. Még a holokauszt áldozataira is rásütötték, hogy jámbor birkaként szenvedték el sorsukat. Révai József, a kommunista párt fő ideológusa „A magyarok ellen” címmel a *Szabad Nép*, 1946. január 13-ai számának vezércikkében a magyarságot „kollektív bűnösséggel” vádolta. Kijelentette: Hitler csatlósainak sorában szegényszemre utolsónak maradtunk, a német fasizmus fölötti győzelemhez vérrel nem járultunk hozzá.

A moszkoviták a kollektív bűnösség hangoztatásával saját legitimációjukat kívánták megteremteni. Ma is a fülemben hallok Rákosi Mátyás sajátos hangját a rádióból: a Magyar Kommunista Párt, a haladás élcsapata vezetői majd el a „fasiszta magyar tömegeket” a népi demokráciába. Az indokolatlan büntudat szításával igazolni akarták a szovjet megszállást, elfogadtatva a nemzettel, hogy az „utolsó csatlósoknak” nincs joga az 1938 után visszakapott/visszaszerzett történelmi területeihez, „igazságos” döntésként el kell

7 Bartha: *Véres város*, 300.

8 Lásd többek között Kőszegi Margit – Berki Márton – Barta Géza: A liminalitás terei és idői az európai posztszovjet térben az orosz és szovjet expanziós törekvések tükrében. *Tér és Társadalom*, 32. évf., 4. szám.

9 Bartha: *Véres város*, 299–300.

fogadni az 1947-es párizsi békeszerződést.¹⁰

A könyv olvasása közben ösztönösen felidéződött bennem az 1956-os forradalom jelképes verse, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című költeménye. „A háromszín-lobogó mellé / tegyetek három esküvést: / sírásból egynek tiszta könnyet, / s a zsarnokság gyűlöletét, / S fogadalmat: te kicsi ország, / el ne felejtse, aki él, / hogy úgy született a szabadság / hogy pesti utcán hullt a vér.” Tizennegyedik éves kamasz voltam akkoriban. Azóta sem tudok megszabadulni attól az érzéstől, hogy a fegyveres felkelők vakmerő ellenállását a földrésznyi szovjet birodalommal, a sztálini-rákosista vészorszakkal szemben az a megaláztatás fokozta, amely a magyarságot 1945 után érte. A második világháborút követően nemzetközi és belpolitikai hatalmi érdekek fűződtek ahhoz, hogy hazánk ne csupán vesztes félként, hanem önbecsülésétől megfosztva kerüljön a történelem szégyenpadjára. Kiszolgáltatva a Szovjetunió expanziójának és a szomszédos országok területi igényeinek. Meggyőződésem szerint a forradalmárok a zsarnokság lerázásával ezt a nemzetre kent gyaláztatot is le akarták mosni.

Bartha Ákos könyvének címe – nem is nagyon burkoltan – Révai Józsefet cáfolja. A budapesti fegyveres ellenállás helyszíneinek, eseményeinek „google-térképével” (Angyalföld, Újpest, Zugló, Óbuda, József- és Ferencváros, Belváros, Rózsadomb, Csepel), illetve a német- és náciellenes erők különféle ideológiai hátterű és indítékú csoportjainak bemutatásával, számos esetleírással tanúsítja, hogy bizony 1944–45-ben is *piros volt a vér a pesti (és a budai) utcákon*. Több mint negyven éve lakom a Zöldlomb utcában. Bartha Ákos könyvéből csak most tudtam meg, hogy a környék az ellenállásnak – nem is jelen-

téktelen – helyszíne volt. A varsói gettófelkelésben komoly szerepet játszó bunkerek mintájára Budapesten is szerepet kaptak a titkos rejtékhelyek. („A varsói csata magyar ellenállásra gyakorolt hatását nem lehet eléggé hangsúlyozni.”)¹¹ A Ferenc- és Szemlőhegy barlangjai kiváló „bunkereket” kínáltak. A Várnai-csoport (Várnai Zseni költőről van szó) lakhatóvá tette a Ferenc-hegy Zöldmáli út felőli részén található barlangot, búvóhelynek és fegyverraktározásra is használták. Az egyik lejárata valahol a társasházunk fölött, a Felső Zöldmáli út 102. mellett volt. Fegyveres akciókra is sor került. Ahol gyermekeim a '70-es '80-as években jártak naponta iskolába, a Pitypang utca és a Felső Zöldmáli út sarkán 1944. november végén az ellenállók megtámadtak egy német katonai gépkocsit, majd több német katonai autót is felgyújtottak, elvagdosták a barlang közelében a német tábori telefonvonalakat. Hálás vagyok a szerzőnek, hogy mindezt megtudhattam.

A józsefvárosi cionista Kis Varsó lázadás „a hazai fegyveres ellenállás egyik legjelentősebb, ha nem a legjelentősebb”¹² fegyverténye volt. A Rákosi- és Kádár-kor nem akart tudni erről, noha a Népszínház utcában és környékén nyolc épületről, legalább négy utcáról és két térről, három napos összecsapásokról vannak adatok.

Százával sorolhatnánk az eseteket. Az ellenállás minden területén komoly szerepet játszottak a nők (Braun Éva, Edelsheim Ilona, Koltói Anna, Kruchina Hilda, Meixner Alice, Steiner Piroska, Szabó Piroska, Szandel Ágnes, Várnai Zseni).

A szerző nem véti el az arányokat. Meg erősíti, hogy „Magyarországon valóban nem volt a varsói csatához vagy a szlovák nemzeti felkeléshez hasonló tömegfelkelés”.¹³ „Heydrich elleni prominens német vagy nyilas elleni sikeres merényletről

10 L. Pál Zoltán: Az „utolsó csatlós,” avagy kísérlet Magyarországi kollektív megbélyegzésére. *Hitel*, 2019, 2.

11 Bartha: *Véres város*, 289.

12 Bartha: *Véres város*, 146.

13 Bartha: *Véres város*, 301.

nem tudunk, az átállás, majd a tervezett felkelés pedig nem valósult meg. Horthyból nem lett Mihály király, Bakay vagy Gidófalvy nem vált Golianná.”¹⁴

Barthát a lehetetlen kísértette meg, amikor a fegyveres ellenállás elmesélhetetlen történetének a mozaikjait összerakosgatta. Az ellenállás – eo ipso – illegális tevékenység „a német megszállók, a nemzetközi egyezmények és a hatályos magyar törvények szerint egyaránt”, így kevés nyomot hagyott maga után. A téma érzékeny és túlideologizált. A különféle motivációjú visszaemlékezések nehezen ellenőrizhetők. Az egykori szereplők meghaltak, elmúlt az oral historyk kora, elmaradtak alap kutatások is – sorolja Bartha munkája nehézségeit –, „a mozaikok összerakosgatása igen sok esetben mikrofilológiai »szöszölést« igényel”.¹⁵

A hazai marxista történetírás 1945 után kizárólag a kommunisták által vezetett, töretlen antifasiszta ellenállásról tudott, az érett Kádár-korban ez annyiban szelídült, hogy minden jelentősebb ellenállásban a kommunisták vagy más baloldali szervezetek is részt vettek. A történelmi szakma az évek során az »utolsó csatlós« szerepet előbb „vonakodó csatlósra” szelídítette (Ránki György), a feltárt források révén egyre árnyaltabb kép kezdett kirajzolódni, de a téma változatlanul kényes még az 1970-es évek végén is. Szakály Sándor a közelmúltban több interjúban is felidézte, hogy szakdolgozatát Bajcsy-Zsilinszky Endréről és a polgári ellenállásról akarta írni, de tanára eltanácsolta a „kicsit kényes” témától, mondván, ezeknek a polgári ellenállóknak a megítélésével sok a gond.¹⁶ M. Kiss Sándor és Vitányi Iván 1983-ban megjelent műve, *A magyar diákok szabad-*

ságfrontja volt az első, amely részletesen elemezte Révai 1946-os „utolsó csatlós” elméletét. Igazi fordulatot a kutatásban és publikációkban a rendszerváltoztatás hozott¹⁷ vagy hozhatott volna. Bartha azonban úgy látja, hogy az ellenállás feldolgozásában elsősorban nem a szakszerűsödést, hanem az ideológiai hadállások gyarapodását eredményezte. Meglepő, hogy az 1948-tól emigrációban élő, negyven év hazai mesterelbeszéléseitől romlatlan kiváló történész, Deák István még a közelmúltban is úgy foglalt állást, hogy a kommunista ellenállók „számszerűen felülmúlták a többieket”¹⁸ („ami adatszerűen cáfolható”), és hogy „fegyveres ellenállás hazánkban gyakorlatilag nem létezett”.¹⁹ E máig fennmaradt látszat Bartha szerint az elmaradt alap kutatások következménye. „Először azzal szembesültem – írja –, hogy bár Magyarország 1944-es német megszállása mondhatni divatos téma, a megszállási rendszer tematikus feldolgozása még mindig a magyar történettudomány adósságai közé tartozik [...] Legalább ennyire különös, hogy nem rendelkezőnk modern szemléletű összefoglalással a magyarországi/magyar kommunista mozgalmakról. Láthattuk: 1944 késő őszére legalább három kommunista párt működött a trianoni ország területén.”²⁰

A könyv megalkuvás nélküli tényfeltárás és dokumentálás. Minden állításnak megadja a forrását. Nem voltam rest, összeadtam: a 305 oldalnyi szövegtest 1836 jegyzetet tartalmaz, egy-egy oldalra átlagosan 6 jut, ezek zöme nemcsak forrás-

14 Uo. 299. Ján Golián a szlovák nemzeti felkelés legfelsőbb katonai vezetője volt.

15 Uo. 302.

16 Pl. Megfertőzte a koppányi aga és a csizmadia-mester meséje. *Somogyi Hírlap*, 2020. január 25.; Élethosszig tartó szerelem. *Kerengő*, 2021. április 17.

17 L. pl. Pál Zoltán: Az „utolsó csatlós”, avagy kísérlet Magyarország kollektív megbélyegzésére. *Hitel*, 2019, 2.

18 Deák István: *Európa próbatétele. Együttműködés, ellenállás és megtorlás a második világháború alatt* Bp., 2015, Argumentum, 170.

19 *Kollaboráció, ellenállás és felemás megtorlás*. Deák István a második világháborúról és emlékezetéről. Csunderlik Péter interjúja. *Múltunk*, 2020/4, 165.

20 Bartha: *Véres város*, 303.

megjelölés, hanem tartalmi kiegészítés. Mintegy száz oldal a hangyaszorgalommal feldolgozott levéltári források, forráskiadványok, filmek, a válogatott bibliográfia, továbbá a jegyzetek terjedelme. Az adatokat Bartha ütközteti, kontrollforrásként használja. Erőssége a történeti összefüggések rekonstrukciója. Kérdéseket tesz fel, és dokumentumokkal válaszol rá. Az 1945 utáni, ideologizált mesterelbeszélésekkel nem újabb konstrukciót, hanem adatokat, adatokat és adatokat állít szembe

A szerző megemlíti, hogy olyan korabeli forráscsoportokra is támaszkodhatott, amelyek korábban nem kaptak/kaphattak kellő figyelmet (1945 utáni népbírósi peranyagok, állambiztonsági iratok, naplók, német jelentések, karhatalmi dokumentumok, a „zsidótanács” iratai, mentők esetenaplói stb.) Emellett, a liminalitásra érzékenyítve Bartha gyümölcsöző módszerre talált. „Az események pontos rekonstruálása már nem mindig lehetséges, de lehetőség nyílik a szereplők alaposabb szemügyre vételére, és életpályájukon keresztül az ellenállás(ok) társadalmi beágyazottságának újragondolására.” Így lett könyve a budapesti ellenállás névtára. Ahol adat állt rendelkezésére, mindenkit néven nevezett, az ellenálló csoportok tagjait, az egyes akciók résztvevőit, áldozatait, a túloldali németbarátokat, nyilasokat. Mi több, a szereplőkről gyakran életrajzi skicceket is közöl, hol a főszövegben, hol a jegyzetekben. (Pl. Latorczai [Szim] Lőrincről, Rátz Kálmánról, Szenes Hannáról, Ságvári Endréről, Dudás Józseféről, Atzél Edéről, Mikó Zoltánról, Demény Pálról, Weissshaus Aladárról, Sipeki Balás Lajosról, Zsabka Kálmánról és még sokakról.) Jelentéktelen apróságokat is megtudunk, pl., hogy a kormányzó fiát Bornemissza Félixhez kísérő testőrök sofőrje, Bogdán Sándor testőr őrmester Horthy földije volt, cselédsorból, egy nyolcgyermekes kenderesi parasztcsalád árvájaként jutott be az elitalakulatba.²¹

21 Bartha: *Véres város*, 105.

A „szereplők alaposabb szemügyre vételére és életpályájukon keresztül az ellenállás(ok) társadalmi beágyazottságának újragondolására” épülő módszer eredményeit Bartha újabb munkáiban is láthatjuk. Tanulmányban dolgozta fel – előbb kutatótársaival, majd önállóan is – a *Véres város* egyik vissza-visszatérő szereplőjének, a korszak legnagyobb határátlépőjének, Zsabka Kálmánnak az életét.²² A közös tanulmány összegző részéből idézek: „Zsabka Kálmán aligha a kommunizmusért élt. Ezzel vélhetően azok a pártfunkcionáriusok is tisztában voltak, akik életük alkonyán antifasiszta harcosként méltatták a Horthy-korszak rettegett utcai antiszemitáját. Zsabka megítélésének változása ekképp jól szemlélteti az ellenállás 1945 és 1989 közötti – korántsem homogén – recepciótörténetét, vagyis azt a folyamatot, melynek eredményeképpen a kommunista partizánok panteonja »népfrontos« elemekkel egészült ki (felettből sokrétű motivációk és szelekciók nyomán). Láthattuk, Zsabka életpályája nem csupán kalandossága miatt érdekes, hanem mert a Monarchia összeomlása és az »érett« Kádár-korszak közti mozgalmas évtizedek jobb megértéséhez is fontos adalékokkal szolgál.”²³

Bartha sokat és jól kérdez. *Valóban minden esetben fegyvert kell fogni az ellenálláshoz? Tényleg a partizánharc a fegyveres ellenállás univerzálisan leghelyesebb módja? Mi lett a szembeszegülés ára?*

E kérdésekre válaszolva osztja Alan S. Milward, illetve Michel Wieviorka álláspontját. „Összességében [...] az ellenállás volt az egyik legkevésbé sikeres és legkevésbé kifizetődő háborús stratégia, amelynek Európa-szerte inkább lélektani, er-

22 Bartha Ákos – Pócs Nándor – Szécsényi András: Egy hosszan „ébredő” túlélőművész. Zsabka Kálmán pályarajza (1897–1971), I-II. = *Múltunk*, 2019, 2–3. sz., 138–181, 234–278; Bartha Ákos: Az összeomlás hullámlovasa: Zsabka Kálmán (ellen)forradalmi karriere. *Történeti Tanulmányok*, LXXIII., 2021, 286–304.

23 Bartha–Pócs–Széchenyi, 2019, II. rész, 275.

kölcsi és esetleg politikai szerepe volt, mintsem katonai.”²⁴ A glorifikált ellenállás árát a rezisztencia „sötét oldalának” nevezi. „Morális értelemben véve a fegyveres ellenállás egyszerre volt igazolható, mert a náci ellen irányult, és megkérdőjelezhető, hiszen »zűrzavart és rettenetes szenvedést okozott« igen szerény kézzelfogható eredményért cserébe. [...] Az öncélú fegyveres ellenállás hulláhegyeket hagyott maga után. A »hőstettek« utóbb tankönyvekbe kerültek, a (jobbára ma is) névtelen áldozatok pedig tömegsírokba vagy – esetünkben sokszor – a Dunába.”²⁵

A fegyveres ellenállás fogalmát 1945 után beszűkítve használták, csak akkor beszéltek róla, ha ölték a németeket és a kollaboránsokat. Valójában a magyar kifejezés és az elterjedt angol terminus (armed resistance) a felfegyverzettségre és nem a tényleges fegyverhasználatra utal. Bartha – főként az *Álarcosbál életre-halálra* című fejezetben – sok-sok esetet ismertet. Egyenruhával álcázott vagy ténylegesen létező alakulatok anélkül, hogy egy pisztolyt is elsütöttek volna, életüket mentették. A nyilasokat félrevezetve foglyokat vettek át tőlük, akiket azután szabadon engedtek. A Kiszegítő karhatalmi alakulatok (KISKA) tevékenysége mutatja, hogy elegendő volt a sikerhez az egyenruha és a fegyver tekintélye. „Amikor már a papírok sem értek sokat, így lehetett életüket menteni.”²⁶

A könyv a témához „méltó” miserábilis körülmények között, a világjárvány karanténjában készült. Bezártak a gyűjtemé-

nyek, elmaradtak fontos találkozások. Az elszigeteltség páratlan szakmai szolidaritást nyitott meg; a záró fejezetben Bartha hosszasan sorolja hazai és külföldi segítőt. „Senki sem hagyta megválaszolatlanul – időnként alighanem fásasztó – leveleimet”, szűnni nem akaró kérdéseit. Tanulmányos könyve a történetész, levéltáros stb. szakma, a témában érintett családok együttműködésének közös sikere.

A *Véres város* mottója Márai Sándortól való: „Az élet inkább harc, mint tánc – mondja Marcus Aurelius. De ez nem egészen biztos. Az élet legtöbbször nem is harc, hanem kínos keringés, a táncosok módjára, veszélyes helyzetek között, lábujjhegyen.”

A könyvet olvasva – miközben fejet hajtunk az ellenállás hősei, az áldozatok emléke előtt – egyre nyomasztóbb a „kínos keringés”, – a Horthy-korszak haláltánca – a „hősvértől pirosult gyásztéren”, 1944–1945 liminális időszakában. A korábbi rend felbomlik, a bizonytalan, képlékeny helyzet lehetővé teszi a szovjet típusú állam erőszakos „honosítását”. Mire is intett Bajcsy-Zsilinszky? „Akkora és olyan Magyarországot mondhatunk magunkénak, amekkorát és aminőt [...] a magunk erőfeszítésével, a magunk véráldozata árán ki-harcolunk.”²⁷

A könyv a Jaffa Kiadó Modern magyar történelem sorozatában 2021-ben jelent meg. Sorozatszerkesztő Ablonczy Balázs és Müller Rolf. Szaklektorok Szakály Sándor és Filep Tamás Gusztáv.

Zimonyi Zoltán

27 Uo. 464.

ZIMONYI ZOLTÁN (1943) nyugalmazott középiskolai tanár, szerkesztő, irodalomtörténész. Kutatási területe a 20. századi magyar irodalom (népi írók, Hetek írócsoport, Németh László, Féja Géza), Miskolc és Borsod-Abaúj-Zemplén megye irodalmi hagyományai. A *Napjaink, Látóhatár* munkatársa, az *Orpheus* főszerkesztője volt. Elismerései: Szabó Lőrinc-díj (1988), Literatúra-díj (1994).

24 Bartha: *Véres város*, 301.

25 Uo. 298.

26 Uo. 301.